

DWUSYSTEMOWY MODEL ŻYCIA POLAKÓW PO NIEMIECKIEJ STRONIE ODDZIAŁYWANIA SZCZECINA

DUAL-SYSTEM LIFE MODEL OF POLES ON THE GERMAN SIDE INFLUENCED BY SZCZECIN

Jacek Rudewicz

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Ekonomii Finansów i Zarządzania, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Geografii Społeczno-Ekonomicznej,

 <https://orcid.org/0000-0002-2659-4754>, e-mail: jacek.rudewicz@usz.edu.pl

---

Streszczenie

Publikacji niniejszej przyświecają dwa zasadnicze cele. Pierwszym jest ustalenie dynamiki zmian demograficznych w układzie gmin na podstawie dostępnych danych statystycznych dla Szczecina oraz miast i gmin w zasięgu oddziaływania jego obszaru funkcjonalnego, również po stronie niemieckiej. Drugim jest próba oszacowania skali zjawiska polegającego na dwusystemowości, czyli czerpaniu korzyści m.in. z systemów socjalnych i gospodarczych dwóch państw przez ludność zamieszkałą w strefie transgranicznej, w tym przypadku ludność polską. Artykuł ma zatem charakter dualny, przejawiający się w ilościowym i jakościowym podejściu badawczym. Zastosowano w nim podstawową metodę analizy statystycznej – dynamikę zmian liczby mieszkańców w latach 2011–2021. Wyniki ukazują intensywne procesy suburbanizacyjne w otoczeniu Szczecina i występującą wciąż depopulację po stronie niemieckiej. Rezultaty badań ankietowych przeprowadzonych metodą CAWI wśród społeczności Polaków osiedlających się po niemieckiej stronie granicy ukazały m.in. jej związki ze Szczecinem, ekonomiczne i w dużej mierze pozaekonomiczne motywy osiedlania się.

Słowa kluczowe: suburbanizacja, osadnictwo, relacje polsko-niemieckie, obszar transgraniczny, obszar metropolitalny, Szczecin.

Rudewicz J. (2024). Dwusystemowy model życia Polaków po niemieckiej stronie oddziaływania Szczecina. *Czasopismo Geograficzne*, 95(1): 49–74. <https://doi.org/10.12657/czageo-95-03>

Otrzymano/Received: 09.01.2024
Zaakceptowano/Accepted: 04.03.2024

Abstract

The primary objectives of this publication are twofold. Firstly, it aims to determine the dynamics of demographic changes within the municipal system based on available statistical data for Szczecin as well as for cities and municipalities within the influence of its functional area, including the German side. Secondly, it makes an attempt to estimate the scale of dual-systemicity, namely the phenomenon of benefiting from the social and economic systems of two nations by the population residing in the cross-border area, in this case, the Polish inhabitants. The article therefore has a dual nature, manifested in a quantitative and qualitative research approach. The fundamental method of statistical analysis employed in this study is the dynamics of changes in the population between 2011 and 2021. The results reveal intensive suburbanisation processes in the vicinity of Szczecin and the ongoing depopulation on the German side. The results of the survey conducted using the CAWI method and carried out among the community of Poles settling on the German side of the border showed, among other things, its connections with Szczecin, and economic and predominantly non-economic reasons for the settlement.

Keywords: suburbanisation, settlement, German-Polish relations, cross-border area, metropolitan area, Szczecin.

WSTĘP

W wyniku ukształtowania się nowego porządku geopolitycznego po II wojnie światowej Polska znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego. Stała się państwem zorganizowanym według woli Józefa Stalina, osadzonym w arbitralnie wytyczonych granicach państwowych. Znamienne stały się słowa Winstona Churchilla zawarte w przemówieniu z 5 marca 1946 r.: „Od Szczecina nad Bałtykiem do Triestu nad Adriatykiem opuściła się żelazna kurtyna w poprzek kontynentu [...]” (Wright, 2009). Powiązania funkcjonalne tzw. Ziemi Odzyskanych uległy radykalnym zmianom, szczególnie dotknęło to Szczecina, miasta nazywanego zapleczem portowym Berlina, bramą na Bałtyk, stało się ono miastem przygranicznym i peryferyjnym. Polityka zwycięskich mocarstw przesądziła o całkowitej wymianie ludności, zmianie przynależności państwowej miasta. Niemiecki (pruski) Stettin, stolica rozległej prowincji Pommern, stał się polskim Szczecinem. Poprzez kolejne dekady trudnej odbudowy i rozwoju miasta w innej rzeczywistości, w warunkach centralnego sterowania, ukształtowała się wiązka jego nowych powiązań funkcjonalnych i gospodarczych. Sąsiedztwo z NRD pomimo obecności w tym samym bloku nie doprowadziło do deborderingu (ograniczenia istnienia granicy). Wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. i strefy Schengen w 2007 r., zliberalizowanie rynku pracy w 2011 r. otworzyło utraconą dla Szczecina i jego oddziaływania przestrzeń osiedleńczą, gospodarczą, a także zwiększyło jego zasięg w aspekcie regionalnego centrum kulturalnego i usługowego.

Sformułowano dwa zasadnicze cele badawcze, które są zarazem wyznacznikiem struktury artykułu. Celem pierwszym jest ustalenie liczby ludności, przyrostu naturalnego i ruchu wędrownego dla obszaru badań oraz obliczenie dynamiki zmian w latach 2011–2021. Dla większej „rozdzielczości” danych analizę przeprowadzono na poziomie najmniejszych jednostek terytorialnych, dla których dostępne są oficjalne dane statystyczne – gmin (Gemeinde). W związku z powyższym celem postawiono dwa pytania badawcze.

Po pierwsze, jaka jest skala zmian ludnościowych w badanych jednostkach w badanym okresie po obu stronach granicy i w jakim stopniu budowany jest potencjał do przenikania osadnictwa przez granice? Po drugie, czy bliskość Obszaru Metropolitalnego Szczecina wpływa na zmniejszenie się zjawiska depopulacji na terenach przyległych, po stronie niemieckiej?

Celem drugim jest rozpoznanie aspektów dwusystemowego modelu życia Polaków po niemieckiej stronie oddziaływania Szczecina na podstawie badań ankietowych. Przeprowadzono je w 2022 r. wśród Polaków, głównie mieszkańców miejscowości Löcknitz, reprezentatywnej grupie dla badanego obszaru. Badania wykonano metodą anonimowej ankiety internetowej CAWI na grupie 75 osób. Starano się w nich ustalić przyczyny i motywy osiedlania się ludności polskiej w strefie przygranicznej bezpośredniego oddziaływania Szczecina. Pytania zawarte w ankiecie dotyczyły postaw, trybu życia, miejsc pracy oraz ocen i opinii (pytania otwarte) dotyczących sposobu życia pomiędzy dwoma państwami w obszarze transgranicznym. Koncepcja dwusystemowego życia na terenie transgranicznym opisana została szczegółowo w artykule autora pt. *The Concept of a Dual-System Model of Life and Conducting Business in Cross-Border Relations* (Rudewicz, 2023). Dwusystemowy model życia zakłada, że osoby, osiedlając się po obu stronach granicy (np. polsko-niemieckiej), decydują się na to, kierując się bilansem korzyści wynikających z różnic między dwoma państwami – złożonymi systemami. Systemy te składają się z podsystemów: ekonomicznego, społecznego, prawnego, a także szeroko rozumianej dostępności infrastruktury i usług publicznych. System gospodarczy umożliwia jednostkom zaangażowanie się m.in. w transgraniczną działalność gospodarczą, uzyskiwanie dostępu do rynku dóbr i usług, wybór miejsca pracy oraz korzystanie z elastyczności w kwestii rezydencji podatkowej. W dziedzinie społecznej pojawiają się korzyści społeczne i kulturowe związane z życiem po drugiej stronie granicy, takie jak rozwinięcie i budowa sieci powiązań osobistych, dostęp do usług publicznych (np. edukacja, zdrowie) oraz poczucie bezpieczeństwa.

Obszar badań w artykule w sensie geograficznym pokrywa się w dużej mierze z Transgranicznym Obszarem Metropolitalnym Szczecina (TRMS) i Miejskim Obszarem Funkcjonalnym Szczecina (MOF) oraz jego obszarem metropolitalnym (więcej: *Projekt TRMS*). W niniejszym artykule nie wytyczono w sposób jednoznaczny granic zasięgu oddziaływania Szczecina po stronie niemieckiej, potrak-

towano go w sposób niearytmomorficzny (Gale, Atkinson, 1979). Można natomiast na podstawie danych w ogólny sposób wytyczyć zasięg tego oddziaływania w granicach Landkreis Uckermark i Vorpommern-Greifswald. Natomiast w granicach Polski oparto się na delimitacji zaproponowanej w 2015 r. przez Regionalne Biuro Gospodarki Przestrzennej Województwa Zachodniopomorskiego, czyli Szczeciński Obszar Metropolitalny (SOM).

Badania przedstawione w artykule mieszczą się w multidyscyplinarnym obszarze naukowym studiów granicznych (*border studies*). Ta kategoria została stworzona ze względu na różnorodność geograficzną, mnogość potencjalnych problemów oraz bogactwo zjawisk na obszarach stykowych. Dodatkowo uwzględnia ona specyficzne kwestie związane z integralnością terytorialną, kontrastami, dyfuzją informacji, kulturą oraz dynamicznymi uwarunkowaniami historycznymi, geopolitycznymi, społecznymi i ekonomicznymi. W praktycznym kontekście obejmuje zagadnienia związane z zarządzaniem, planowaniem przestrzennym, tworzeniem wspólnych strategii rozwojowych oraz finansowaniem transgranicznych inicjatyw społecznych i przedsięwzięć infrastrukturalnych. Jak zauważa Newman (2011), badanie granic ewoluowało od opisowej analizy do wielowymiarowego zrozumienia procesu granicznego, wpływającego na społeczeństwo i przestrzeń. Granice mogą oznaczać oddzielenie różnych podmiotów, instytucjonalizować istniejące różnice lub tworzyć nowe. Otwarcie lub zamykanie granic odzwierciedla poziom transgranicznej separacji lub kontaktu. Regiony (obszary) transgraniczne to przestrzenie, gdzie spotykają się różnice i powstaje hybrydyzacja. Dotyczy to przestrzeni terytorialnych w pobliżu granic fizycznych, dzielnic miejskich oraz granic społecznych i kulturowych między grupami religijnymi, etnicznymi lub ekonomicznymi.

W studiach granicznych operuje się pojęciem regionu transgranicznego (skr. ang. CBR), pochodne od niego są pojęcia transgranicznych obszarów funkcjonalnych (Cross-Border Functional Areas, CBFAs) i metropolitalnych (Cross-Border Metropolitan Regions, CBMRs). Region transgraniczny to jednostka terytorialna, która obejmuje sąsiadujące ze sobą jednostki niższego szczebla z dwóch lub więcej państw narodowych. Istnienie takich zintegrowanych przestrzeni transgranicznych nie jest nowością. Nowością jest to, że budowa regionów transgranicznych stała się wyraźnym celem strategicznym realizowanym przez różne siły społeczne w samych regionach przygranicznych i poza nimi (Perkmann, Sum, 2002). Definicja ta jest uproszczona, ponieważ zgodnie z terytorialnym podejściem do rozwoju lokalnego jednostka terytorialna charakteryzuje się szeregiem powiązań funkcjonalnych. Powiązania te funkcjonalne mogą mieć charakter: gospodarczy, społeczny, kulturowy, przestrzenny i środowiskowy (Danielewicz, 2020). CBR mogą również obejmować obszary metropolitalne, które definiuje się jako funkcjonalne regiony miejskie, przekraczające jedną lub więcej granic (Herzog, 1990; Herzog, Sohn, 2014). Według definicji skupionej na aspekcie funkcjonal-

nym (Jakubowski i in., 2022) CBFA są to specyficzne przestrzennie kompleksy terytorialne, zlokalizowane po dwóch (lub więcej) stronach granic państwowych, które nie są definiowane przez granice administracyjne, ale przez transgraniczne powiązania funkcjonalne, system relacji współpracy i istnienie właściwych dla nich mechanizmów zarządzania. W ujęciu morfologicznym Székely wyodrębniła 9 typów takich obszarów, podając przykłady i schematyczne rysunki (Székely, 2007). Wyróżnia się spośród nich typ 2: metropolia lub duże miasto z obszarem morfologicznym rozciągającym się przez granicę w sąsiednim kraju, poprzez obszary podmiejskie lub małe miasta, włączone do obszaru funkcjonalnego głównego miasta, np. Bazylea (Szwajcaria). A także typ 3: metropolia lub duże miasto, sąsiadujące z mniejszymi miastami mającymi własne obszary funkcjonalne. Z występowaniem wymienionych typów obszarów w literaturze związane jest zjawisko mobilności transgranicznej Cross-border Residential Mobility (CBRM). Polegające m.in. na tym, że większe grupy obywateli jednego kraju przemieszczają się do innego, jednocześnie dojeżdżają do pracy, przekraczając granicę (Carpentier-Postel, 2012; Balogh, 2013).

Problematyka oddziaływania Szczecina i jego obszaru funkcjonalnego odradzającego się po stronie landów niemieckich interesowała kilku badaczy z różnych państw. Relatywnie wczesną pozycją wskazującą na możliwość powstania transgranicznego obszaru współpracy wokół Szczecina jest raport autorstwa Maack i in. (2005). Celem opracowania było ustalenie poziomu potencjału gospodarczego Szczecina i jego znaczenia dla współpracy transgranicznej z niemieckimi obszarami Euroregionu Pomerania. Autorzy analizowali sytuację w wybranych sektorach gospodarki, takich jak przemysł stoczniowy, przetwórstwo żywności, budownictwo, oraz w usługach, w tym turystyce. Na podstawie danych statystycznych, badań ankietowych, wywiadów z ekspertami, przedstawicielami samorządów, organizacji gospodarczych, autorzy wskazali mocne i słabe strony miasta oraz szanse i zagrożenia dla rozwoju regionu transgranicznego (Maack, 2005).

W artykule *Szczecin A Cross-Border Center of Conflict and Cooperation* (Lundén i in., 2009) opisano podłoże historyczne jako tło skomplikowanych relacji granicznych miasta. Podkreślono, że obszar transgraniczny stał się miejscem symbolicznego pojednania z sąsiadami i współpracy mającej na celu rozwój gospodarczy. Autorzy analizowali potencjał rozwojowy, kontakty transgraniczne i postawy wobec drugiej strony wśród lokalnych i regionalnych elit oraz mieszkańców.

W ważnej książce/raporcie pt. *Znikająca granica: nowa polska migracja do Niemiec – perspektywa lokalna* (Łada-Konefał, Frelak, 2012) odniesiono się do skali i motywów migracji Polaków do Niemiec, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru przygranicznego Meklemburgii-Pomorza Przedniego. Badania na materiale wtórnym i pierwotnym – wywiady pogłębione przeprowadzone przez

autorki w miejscowościach Pasewalk, Penkun, Löcknitz – wskazują, że migracja Polaków do Niemiec ma głównie pozytywne skutki i przyczynia się do rozwoju gospodarczego i społecznego terenów przygranicznych. Autorki uważają, że osiedlanie się Polaków ma istotny wpływ na życie lokalnych społeczności w regionie przygranicznym. Polacy prowadzą tam działalność gospodarczą, nabywają nieruchomości i aktywnie włączają się w życie lokalnych społeczności. Dzięki temu udało się spowolnić proces wyludnienia, starzenia i spowodować pewien rodzaj aktywizacji.

Kolejna praca dotyczy problematyki transgranicznej Szczecina z perspektywy suburbanizacji w wymiarze pragmatycznym, demograficznym i rynkowym w latach 2006–2011. Gnat i Bas (2013) podjęli istotny temat, a mianowicie badali dynamikę cen nieruchomości, wielkość dostępnych działek, liczbę transakcji na rynku nieruchomości oraz przepływ ludności z miasta do miejscowości satelitarnych. Wyniki badań wskazują, że nieruchomości i ich ceny stanowią ważny element transgranicznych migracji.

W krytycznym artykule Tölle (2014) zauważa, że Szczecin, jako miasto postsojalistyczne, stoi w obliczu wyzwań związanych z integracją i usieciowieniem transnarodowym. Wysiłki zmierzające do zbudowania silnego regionu miejskiego poprzez współpracę międzygminną zakończyły się jedynie częściowym sukcesem. Pomimo istnienia Stowarzyszenia Szczecińskiego Obszaru Metropolitalnego, jego działalność jest ograniczona. Jego zdaniem niski poziom innowacyjności w mieście i regionie stanowi przeszkodę, utrudniającą rozwój transgranicznych struktur zarządzania metropolitalnego. Pomimo tych przeszkód, przygraniczne położenie Szczecina stwarza szansę dla miasta poprzez wykorzystanie narracji marketingowej skoncentrowanej na budowaniu wizerunku miejskiej tożsamości, otwartości i tolerancji.

Kolejna pozycja naukowa to opracowanie Balogh (2014). Praca pokazuje złożoność i dynamikę procesów rozwoju regionalnego oraz kształtowania się tożsamości w kontekście transgranicznym. Podkreśla się w niej, że granica jest nie tylko barierą, ale także zasobem i okazją do współpracy oraz wymiany. Wyniki wywiadów ukazały spolaryzowany krajobraz postaw, zwłaszcza w porównaniu z ogólnokrajowymi badaniami opinii publicznej w Niemczech i Polsce.

Wpływ suburbanizacji na przygraniczny region Szczecina i jego niemieckie zaplecze poruszony był w opisowym artykule autorstwa Barthel i Barthel (2018). Autorzy koncentrowali się na konsekwencjach tego procesu dla lokalnych narracji, oddolnych mechanizmów scalania obszaru i spójnego rozwoju euroregionu. Zauważają również, że otwarta granica staje się zasobem rozwoju regionalnego, transformując peryferie w obszar metropolitalny o charakterze transgranicznym. Procesy te wywołują pewną dynamikę kulturową kształtującą nową formę określonej tożsamości lokalnej.

Z kolei w artykule Karczewicz (2018) badano istotne zagadnienie zakresu oddziaływania regionalnych funkcji handlowych Szczecina na pogranicze polskie i niemieckie. Cele publikacji osiągnięto poprzez badania ankietowe, badania terenowe i analizę przestrzenną. Autorka wyznaczyła trzy strefy w obszarze transgranicznym, na które mają wpływ funkcje handlowe Szczecina i migracje zakupowe, zapewniając wgląd w transgraniczne zachowania konsumentów i trendy w zakupach. Wyniki badania można wykorzystać do zrozumienia migracji zakupowych w badanym obszarze, mogą one przyczynić się do zaangażowania praktyków z branży detalicznej.

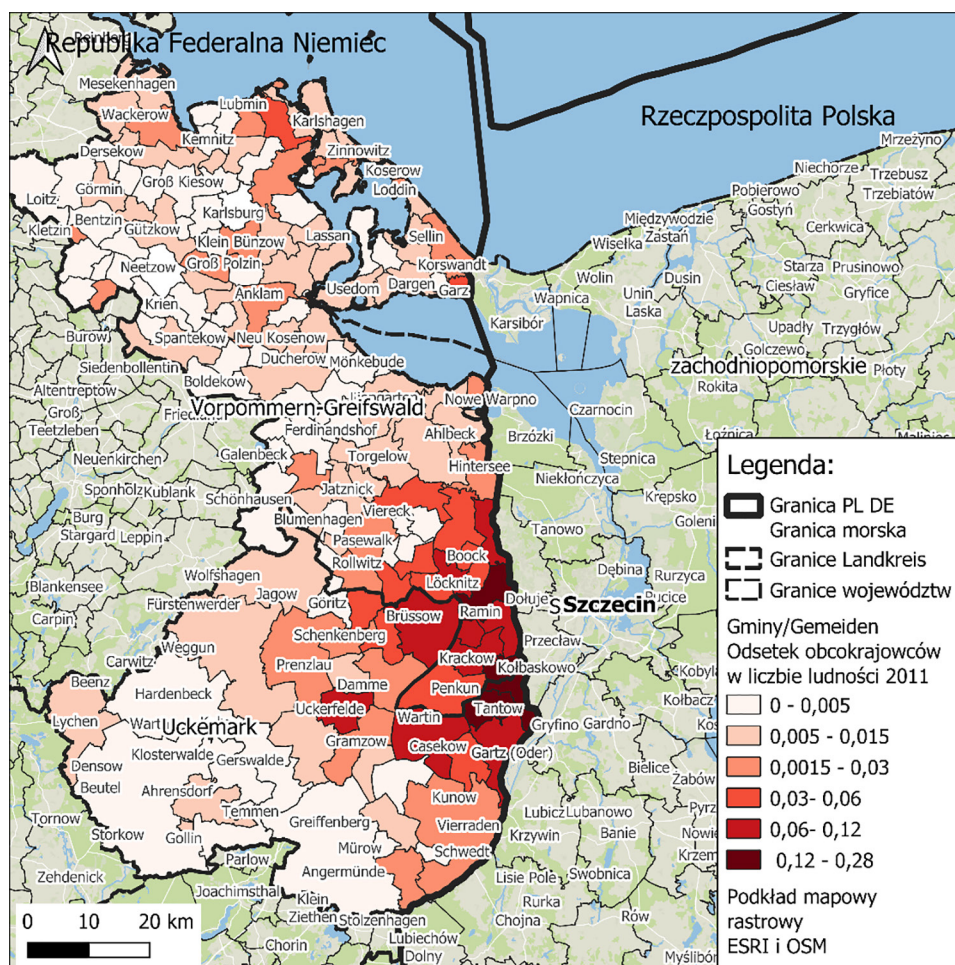
Równoległe do literatury naukowej wokół zgłębianej problematyki zogniskowanej na obszarze funkcjonalnym Szczecina istnieje trudna do uchwycenia liczba pozycji literatury „szarej”, która jest udziałem prasy lokalnej polskiej i niemieckiej oraz opracowań instytucji. Podsumowując przegląd literaturowy, wymienieni autorzy w znakomitej większości uzupełniają się w obserwacjach i wnioskach, przyjmując nieco bardziej optymistyczny lub krytyczny punkt widzenia. Wyniki ich analiz i rekomendacje oscylują wokół wytyczonej przez nich progresywnej ścieżki ewolucji tego obszaru w kierunku hybrydyzacji, dwu-systemowości i integracji w zjednoczonej Europie.

STAN I DYNAMIKA LICZBY LUDNOŚCI W OBSZARZE FUNKcjONALNYM SZCZECINA 2011–2021

Depopulacja terenów Niemiec Wschodnich oraz proces ich integracji przyczyniły się do powstania różnicy potencjału demograficznego i gospodarczego w odniesieniu do terenów przyległych do Szczecina od strony niemieckiej. Miejscowości na Pomorzu Przednim (Vorpommern) oraz w Brandenburgii w bezpośredniej bliskości Szczecina borykają się z konsekwencjami zmian w liczbie i strukturze ludności, relatywnie niższym poziomem rozwoju gospodarczego na tle innych obszarów Niemiec. Szerzej o tej problematyce pisali już Czachur i Wóycicki (2009), zwracając uwagę na konsekwencje demograficzne i gospodarcze (wiek, dzietność, migracje, bezrobocie, kwalifikacje), a także różnice mentalnościowe między państwami (Polska i Niemcy) i ich regionami. Wektor migracji skierowany na Zachód i związane z nim problemy zwróciły uwagę władarzy gmin niemieckich w pobliżu granicy z Polską na sąsiada. W geograficznej bliskości i braku barier w postaci zamkniętej granicy władarze gmin niemieckich dostrzegają szansę na rozwój i ograniczenie skutków depopulacji. Szczególnie widoczne jest to w zasięgu oddziaływania Szczecina. Pojawia się tu pewnego rodzaju napięcie potencjałów, gdzie z jednej strony granicy położone są najbiedniejsze (relatywnie) tereny Niemiec, z drugiej stosunkowo duży i suburbanizujący ośrodek miejski, tworzący obszar funkcjonalny i metropolitalny. Tereny byłego NRD od czasu zjednoczenia (1991–2018) utraciły w wyniku wewnętrznych przepływów migracyjnych netto

ponad 1,2 mln osób, co odpowiada średniej utracie około 43 tys. osób rocznie. W latach 2008–2016 strata netto zmniejszyła się do 18 tys. osób rocznie. W 2017 i 2018 r. po raz pierwszy od zjednoczenia obserwujemy niewielkie zyski netto dla Niemiec Wschodnich (Stawarz i in., 2020).

Dane spisowe z 2011 r. ujawniają pojawianie się w gminach niemieckich położonych w bliskości granicy i zasięgu oddziaływania Szczecina (ryc. 1) relatywnie większej liczby obcokrajowców. Można oszacować, że większość tych mieszkańców jest pochodzenia polskiego. W liczącym 13 gmin związku gmin Löcknitz-Penkun (Meklemburgia-Pomorze Przednie, MV) mieszkało łącznie 10 737

Ryc. 1. Odsetek obcokrajowców Gemeinde Landkreis Vorpommern-Greifswald (Meklemburgia Pomorze Przednie) oraz Uckermark (Brandenburgia) w 2011 r. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych ostatniego dostępnego spisu powszechnego Zensus 2011.

osób, z czego 966 stanowili obcokrajowcy – około 10%, w niektórych gminach, np. Ramin i Penkun, odsetek ten wynosił ponad 20%. Według danych Interreg (Program Interreg Meklemburgia-Pomorze Przednie/Brandenburgia, Polska 2021–2027) w latach 2013–2019 niemiecko-polskie powiązania w obszarze programowania znacząco się zintensyfikowały. Liczba mieszkańców z polskim obywatelstwem, zamieszkujących niemiecką część obszaru programu, osiągnęła około 12 tys. osób.

Dane zaprezentowane w tabeli 1 dotyczą stanu oraz przyrostu naturalnego i wędrownego ludności dla okresu 2011–2021 dla gmin wchodzących w skład SOM z podziałem na gminy wiejskie i miasta. Zasięg Szczecińskiego Obszaru Metropolitalnego według Regionalnego Biura Gospodarki Przestrzennej obej-

Tabela 1. Liczba ludności, przyrost naturalny i ruch wędrowny w SOM w latach 2011–2021

Lp.	Jednostka administracyjna	Przyrost naturalny (w os.)		Ruch wędrowny (w os.)		Liczba ludności ²		Zmiana liczby ludności w latach 2011–2021 (w os.)
		2011	2021	2011	2021	2011	2021	
Obszary wiejskie/gminy wiejskie								
2	Dobra	105	95	822	875	17 511	28 119	10 608
3	Kobyłanka	17	–9	155	152	4 614	6 217	1 603
4	Kołbaskowo	64	116	198	413	11 020	14 705	3 685
5	Goleniów	35	8	243	278	12 320	15 004	2 684
6	Stargard	28	3	125	371	12 315	14 666	2 351
7	Police	1	–18	148	116	8 153	9 133	980
8	Nowe Warpno	–3	1	0	9	448	459	11
9	Gryfino	–1	–48	24	5	10 485	10 454	–31
10	Stare Czarnowo	7	–26	7	18	3 867	3 699	–168
11	RAZEM	253	122	1 722	2 237	80 733	102 456	21 723
Miasta								
13	Stepnica ¹	–10	–26	–33	–9	4 902	4 751	–151
14	Goleniów	3	–95	–33	–121	22 844	21 993	–851
15	Stargard	5	–365	–344	19	69 771	67 161	–2 610
16	Szczecin	–681	–2 664	32	–745	409 596	394 482	–15 114
17	Świnoujście	–70	–369	111	–55	41 516	39 834	–1 682
18	Gryfino	22	–118	–89	–79	21 659	20 159	–1 500
19	Police	90	–205	–237	–177	33 940	30 365	–3 575
20	Nowe Warpno	–1	–4	4	–5	1 254	1 097	–157
21	RAZEM	–642	–3 846	–589	–1 172	605 482	579 842	–25 640

¹ miasto i wieś; ² według miejsca zamieszkania.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

muje: miasto Szczecin – rdzeń obszaru, Świnoujście oraz gminy w bezpośrednim sąsiedztwie miasta rdzeniowego: Stargard, Goleniów, Gryfino, Police, Stepnica, Nowe Warpno, Kobyłanka, Stare Czarnowo, Dobra i Kołbaskowo. Dane korespondują z powszechnym w Polsce dla większych ośrodków miejskich zjawiskiem suburbanizacji. W analizowanym przypadku gminy wiejskie na zachód od miasta rdzeniowego, przy granicy państwowej, Dobra i Kołbaskowo wyróżniają się największą dodatnią dynamiką zmian ludności. Podążają za tym dane o przyroście naturalnym i ruchu wędrownym, z większym udziałem tego drugiego. Gminy wiejskie o relatywnie peryferyjnym położeniu w analizowanym obszarze cechowało ujemne saldo przyrostu naturalnego i niewielkie dodatnie saldo ruchu wędrownego. Łącznie za badany okres gminy wiejskie w analizowanym obszarze odnotowały 26-procentowy przyrost liczby ludności.

Miasta w zasięgu SOM w badanym okresie wyróżnia spadek liczby ludności (suburbanizacja). W liczbach bezwzględnych największą zmianę in minus odnotowuje się dla Szczecina (-15 114). Razem miasta w obszarze funkcjonalnym utraciły w okresie 2011–2021 25 640 osób, czyli 4,2% populacji (dane GUS). Na uwagę zasługuje ujemny wynik w 2021 r. po stronie salda ruchu naturalnego dla wszystkich analizowanych miast. Można domniemywać, że wzmocnienie tego zjawiska było spowodowane poprzez zgony powiązane z pandemią COVID-19.

Dane przedstawione w podobnym ujęciu dla terenów przyległych po stronie niemieckiej są pod względem wartości składowych ruchu rzeczywistego (przyrost naturalny i ruch wędrowny) dla badanego okresu mniej dynamiczne (tab. 2). Właściwością podziału administracyjnego krajów związkowych – landów – na gminy (Gemeinde) jest ich większe rozdrobnienie niż w Polsce. Obszary wiejskie Meklemburii i Pomorza Przedniego (MV, Landkreis Vorpommern Greifswald) cechuje ubytek liczby mieszkańców. Sumarycznie jest on niewielki, wynosi bowiem -0,5%. Przyrostem liczby mieszkańców wyróżniają się gminy Jatznick, Rollwitz, Löcknitz, Krugsdorf, Vogelsang-Warsin (nazwy pochodzenia słowiańskiego). W przypadku gminy Rollwitz wzrost spowodowany był zmianą granic administracyjnych. Zwraca uwagę dodatnie saldo ruchu wędrownego – widoczne w roku 2021. Ruch wędrowny in plus jest obserwowany w tym roku również dla miast badanego obszaru, ale w całym okresie porównawczym dynamika zmian liczby ludności była ujemna (-5,0%). Nieznaczny przyrost ludności za badany okres odnotowano w nieodległym od Szczecina Torgelow. W przypadku Landkreisu Uckermark w kraju związkowym Brandenburga jedynie w przypadku trzech gmin: Grunow, Schenkenberg, Mescherin zaobserwowano w latach 2011–2021 wzrost liczby mieszkańców – odpowiednio: +7,8%, +7,8% i +1,8% (tab. 2).

Pozostałe gminy wiejskie odnotowały ubytek liczby mieszkańców w rozrzucie od -0,6% dla Goritz do -14,5% w przypadku Casecow. Ubytek liczby mieszkańców charakteryzuje również miasta, co dało łącznie za badany okres 8,9% (-5185). Dla przykładu relatywnie duże miasto Schwedt o liczbie 30 tys. mieszkańców,

Tabela 2. Przyrost naturalny i ruch wędrownkowy (saldo) oraz zmiana liczby ludności na obszarze przygranicznym po stronie niemieckiej w oddziaływaniu Szczecina 2011–2021

Lp.	Jednostka administracyjna	Przyrost naturalny (w os.)		Ruch wędrownkowy (w os.)		Liczba ludności		Zmiana liczby ludności w latach 2011–2021 (w os.)
		2011	2021	2011	2021	2011	2021	
Meklemburgia-Pomorze Przednie (MV) Gemeinde								
Obszary wiejskie Landkreis Vorpommern-Greifswald								
3	Rollwitz	4	-1	-25	11	596	913	317
4	Jatznick	-9	-16	-27	9	1 829	2 232	403
5	Krugsdorf	-4	5	3	20	420	484	64
6	Löcknitz	-19	-31	37	59	3 093	3 280	187
7	Vogelsang-Warsin	-1	-5	-5	-	344	355	11
8	Polzow	1	-2	6	7	252	253	1
9	Zerrenthin	-3	1	0	13	481	482	1
10	Rosow	0	0	-10	-1	448	446	-2
11	Hintersee	-1	-1	5	8	332	325	-7
12	Brietzig	-1	-2	4	-1	199	192	-7
13	Pozostałe (20)	-43	-61	-141	28	10 311	9 255	-1 056
14	RAZEM	-76	-113	-153	153	18 305	18 217	-88
Miasta								
16	Torgelow, Stadt	-48	-117	-86	76	8 850	8 929	79
17	Ueckermünde	-71	-163	-41	149	9 026	8 457	-569
18	Eggesin, Stadt	-36	-76	-9	65	5 033	4 700	-333
19	Pasewalk, Stadt	-84	-177	-18	77	10 618	9 841	-777
20	Penkun, Stadt	-31	-43	22	54	1 938	1 773	-165
21	RAZEM	-270	-576	-132	421	35 465	33 700	-1 765
Brandenburgia (BB) – Gemeinde								
Obszary wiejskie Landkreis Uckermark								
24	Grunow	-7	-8	-25	20	890	959	69
25	Schenkenberg	-4	-5	-3	5	576	619	43
26	Mescherin	0	-2	-4	-21	781	796	15
27	Goritz	-7	-3	-11	-17	786	781	-5
28	Tantow	-1	-9	5	3	780	766	-14
29	Passow	-11	-9	-17	16	1 557	1 452	-105
30	Uckerfelde	-4	-12	0	15	1 049	970	-79
31	Carmzow	-10	-2	-6	-7	663	606	-57
32	Gramzow	-15	-27	-20	11	1 952	1 772	-180
33	Schonfeld	-2	1	11	-3	642	574	-68
34	Zichow	-1	-7	5	-6	621	540	-81

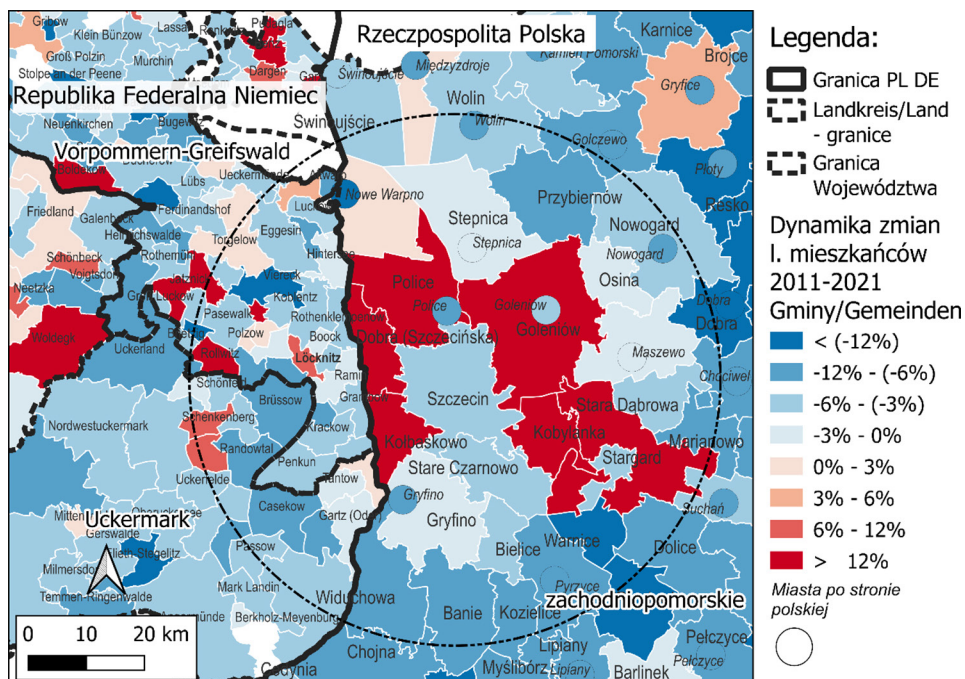
Lp.	Jednostka administracyjna	Przyrost naturalny (w os.)		Ruch wędrownkowy (w os.)		Liczba ludności		Zmiana liczby ludności w latach 2011–2021 (w os.)
		2011	2021	2011	2021	2011	2021	
35	Hohenselchow	-4	-6	-18	-14	831	717	-114
36	Randowtal	-6	0	-10	8	1 029	888	-141
37	Casekow	-10	-21	-22	-27	2 134	1 824	-310
38	RAZEM	-82	-110	-115	-17	14 291	13 264	-1 027
Miasta Landkreis Uckermark								
40	Gartz (Oder)	-16	-24	11	-58	2 472	2 442	-30
41	Prenzlau	-115	-158	-73	14	19 891	18 706	-1 185
42	Schwedt	-212	-404	-245	102	33 578	29 887	-3 691
43	Brussow	-21	-45	36	2	2 038	1 759	-279
44	RAZEM	-364	-631	-271	60	57 979	52 794	-5 185

Źródło: Amt für Statistik Berlin-Brandenburg/ Statistisches Amt Mecklenburg-Vorpommern.

miasto znane z rafinerii i dobrze działającego szpitala transgranicznego, charakteryzuje ubytek liczby ludności rzędu 11% (-3691).

Rozkład przestrzenny dynamiki zmian liczby mieszkańców dla jednostek administracyjnych zaprezentowanych w tabelach 1 i 2 zobrazowano za pomocą kartogramu (ryc. 2). Widoczny na nim jest wzrost liczby ludności gmin sąsiadujących ze Szczecinem, wpisuje się on w powszechne w Polsce zjawisko suburbanizacji strefy podmiejskiej. Dotyczy ono również miast w sąsiedztwie Szczecina, które suburbanizują i tracą stałych mieszkańców. Najwyraźniejsza zmiana w latach 2011–2021 dotyczyła wiejskich gmin przygranicznych Dobra Szczecińska i Kołbaskowo, nieco mniejsza gminy Police (obszar wiejski) oraz Nowe Warpno. Po stronie wschodniej Szczecina także widoczny jest przyrost liczby mieszkańców, są to gminy: Kobyłanka (nad jeziorem Miedwie), gmina wiejska Stargard oraz Goleniów. Zmniejszenie liczby ludności obserwowane jest w gminach na południe od Szczecina – Gryfino i Stare Czarnowo.

Pomimo „demograficznego naporu” i wyraźnej obecności obcokrajowców nie obserwuje się wyraźnego wzrostu liczby mieszkańców po niemieckiej stronie granicy. Na rycinie 2 można dostrzec większą dynamikę zmian liczby ludności dla gmin otaczających Szczecin, zauważalna jest też różnica w wartościach przedziałów klasowych wzdłuż granicy państwowej. Gminy wiejskie i miasta po stronie niemieckiej charakteryzują się większą „mozaikowością” zmian demograficznych. Jest to prawdopodobnie rezultat ich zróżnicowanych rozmiarów i liczności. Potencjalne przyczyny tego zjawiska mogą być ponadto związane z przesunięciami granic administracyjnych oraz atrakcyjnością turystyczną określonych miejscowości, co przyciąga mieszkańców poszukujących tzw. drugich domów.

Ryc. 2. Zmiany liczby ludności w układzie gmin/Gemeinden na obszarze SOM i terenów przyległych w latach 2011–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS/ Amt für Statistik Berlin-Brandenburg/ Statistisches Amt Mecklenburg-Vorpommern.

OPINIE POLAKÓW NA TEMAT DWUSYSTEMOWEGO MODELU ŻYCIA W OBSZARZE TRANSGRANICZNYM PO STRONIE NIEMIECKIEJ

W badaniu dwusystemowego modelu życia w obszarze transgranicznym metodą CAWI przeprowadzonym w 2022 r. udział wzięło 75 osób pochodzenia polskiego, które osiedliły się w okolicach miejscowości Löcknitz lub przebywały w niej czasowo. Liczba respondentów uzależniona była od ograniczonej możliwości fizycznego i czasowego dotarcia do odpowiednich osób i zaabsorbowania ich uwagi. Pomocna była w tym przypadku społeczność internetowa (Löcknitz, Meklemburgia-Pomorze Przednie – 4 tys. członków) i rekomendacja radnej z tej miejscowości Katarzyny Werth. Warto w tym miejscu nadmienić, że omówione wyżej w artykule pozycje literaturowe oparte były na badaniach na mniejszych grupach osób. Dane metrykalne badanej grupy umieszczono w tabeli 3. W większości respondenci należeli do przedziału wiekowego osób aktywnych zawodowo. Nieliczne osoby reprezentowały mieszkańców nieco starszych i najstarszych, tzn.

powyżej 60 roku życia. W znakomitej większości (88%) respondenci zaangażowani byli w formalne i nieformalne związki, 63% wspólnie wychowuje dzieci. Badana grupa charakteryzuje się wysokim udziałem osób z wykształceniem wyższym 71% i średnim 23%. Uwagę zwraca relatywnie duży dochód przypadający na członka rodziny respondenta, 25% osób wskazało przedział 12–24 tys. zł.

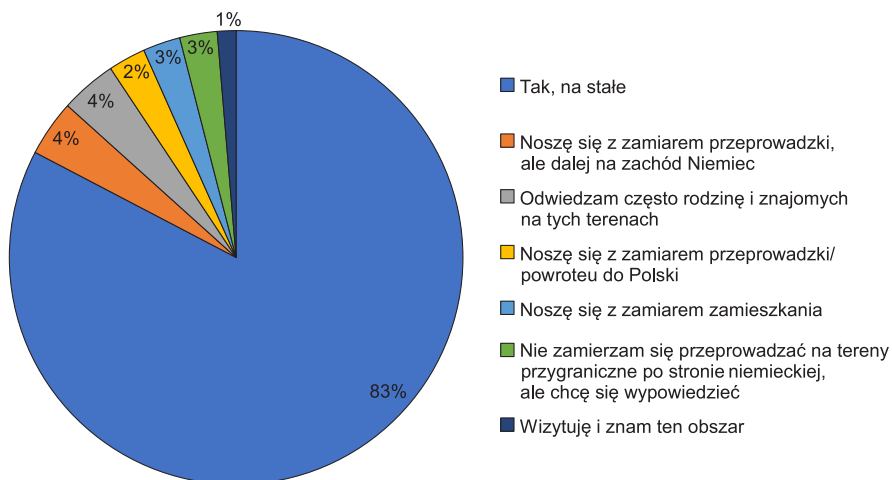
Tabela 3. Dane metrykalne respondentów (n=75)

Płeć	Wiek		Dochód na osobę/ mśc.		Wykształcenie		Status rodzinny	
Kobieta	64%	(<18)	1%	> 24 000 zł	1%	podstawowe	1%	małżeństwo (związek) wspólnie wychowujące dzieci
Mężczyzna	36%	18–26 lat	4%	12 000–24 000 zł	25%	zasadnicze zawodowe	5%	małżeństwo/ związek bez dzieci
		27–35 lat	17%	6000–12 000 zł	33%	średnie	23%	osoba samotnie wychowująca dzieci
		36–44 lat	40%	3000–6000 zł	12%	wyższe	71%	singiel/ka
		45–60 lat	32%	< 3000 zł	8%			wdowiec/ wdowa
		61–75 lat (75>)	4% 1%	wolę nie podawać	20%			

Źródło: opracowanie własne.

Pierwsze pytanie ankietowe ustalało status zamieszkiwania na terenie przygranicznym oraz miało za zadanie wykrycie ewentualnych powodów przebywania na nim z przyczyn tranzytowych, traktowania miejsca badań jako etapu w dalszej emigracji (ryc. 3). Przebywanie na stałe zadeklarowało 83% badanych, 4% planowało zmienić miejsce zamieszkania i przenieść się dalej na zachód Niemiec, tyle samo, czyli 4%, odwiedza na tych terenach osoby znajome. Występują też osoby deklarujące powrót lub ewentualny zamiar osiedlenia się. Pomimo że badana grupa nie jest reprezentatywna, można domniemać, że pojawiać się będą na tym obszarze osoby migrujące na pewien czas, traktując ten obszar jako przystanek/bufor w dalszej drodze lub dokonywać będą na miejscu rekonesansu przed podjęciem ostatecznej decyzji o zamieszkaniu w Löcknitz. Spośród respondentów 76% (57 os.) przeniosło się na tereny przygraniczne ze Szczecina i okolic, 11% z innych obszarów kraju, 9% z innych terenów Niemiec.

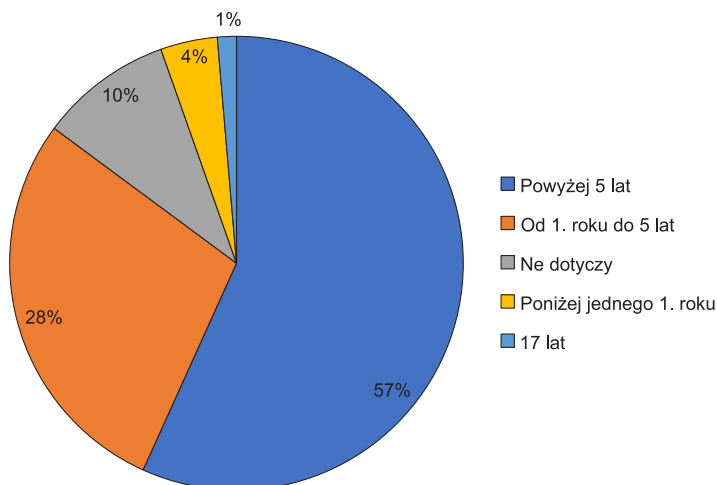
Respondenci w odpowiedzi na kolejne zadane pytanie (ryc. 4), o czas zamieszkiwania na terenie przygranicznym, w 58% wskazali okres powyżej 5 lat. Czas

Ryc. 3. Odpowiedzi. Czy mieszka Pani/Pan na stałe lub przebywa w niemieckiej części obszaru funkcjonalnego Szczecina? A może Pani/Pan nosi się z zamiarem podjęcia takiej decyzji?

Źródło: opracowanie własne.

zamieszkiwania od roku do 5 lat na tych terenach zadeklarowało 28% badanych, 10% najprawdopodobniej nie uważa się za mieszkańca. Trzy osoby (4%) dopiero przeprowadziły się, a jedna osoba wskazała pionierskie 17 lat, co oznacza, że oso-

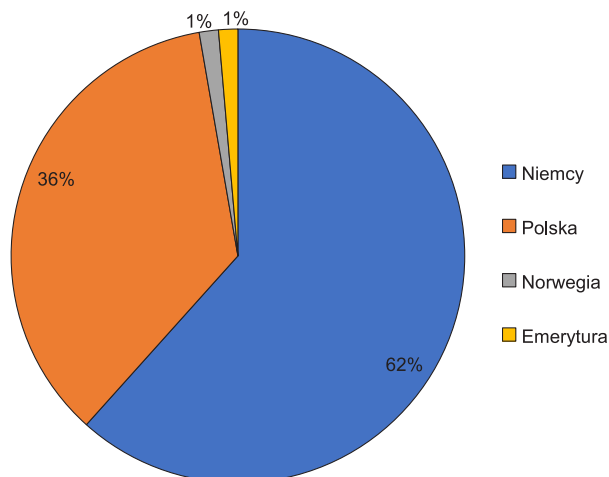

Ryc. 4. Odpowiedzi. Jeśli mieszka Pani/Pan na obszarze Niemiec w obszarze przygranicznym proszę podać, jak długo?

Źródło: opracowanie własne.

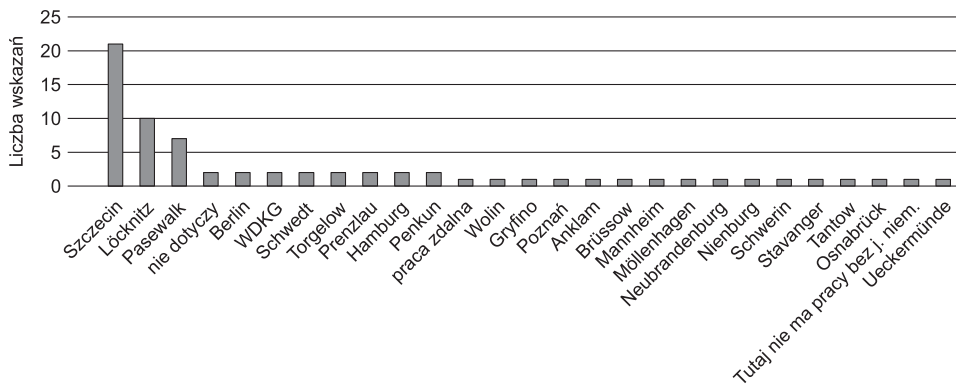
ba ta zamieszkała na terenach przygranicznych tuż po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Na prośbę o podanie miejsca pracy – państwa (ryc. 5) – 62% respondentów wskazało Niemcy, 36% Polskę. Pojawiły się również głosy mówiące o przebywaniu na emeryturze i pracy w innym państwie. Uszczegółowieniem tego pytania/prośby była próba ustalenia miejsca pracy respondentów (ryc. 6). Wśród wskazań dominuje Szczecin (22 osoby), a następnie miejscowość Löcknitz, którą wskazało 10 osób, oraz pobliskie miasto Pasewalk – 7 osób. Zaskakująco nieczęsto typowano Berlin (2 osoby) i Hamburg (2 osoby), co zapewne wynikało ze znacznej odległości, jaka dzieli te miasta i Löcknitz. Respondenci wskazywali głównie miejscowości w pobliżu miejsca zamieszkania, a także znajdujące się po polskiej stronie np. Wolin, Gryfino i relatywnie odległy Poznań.

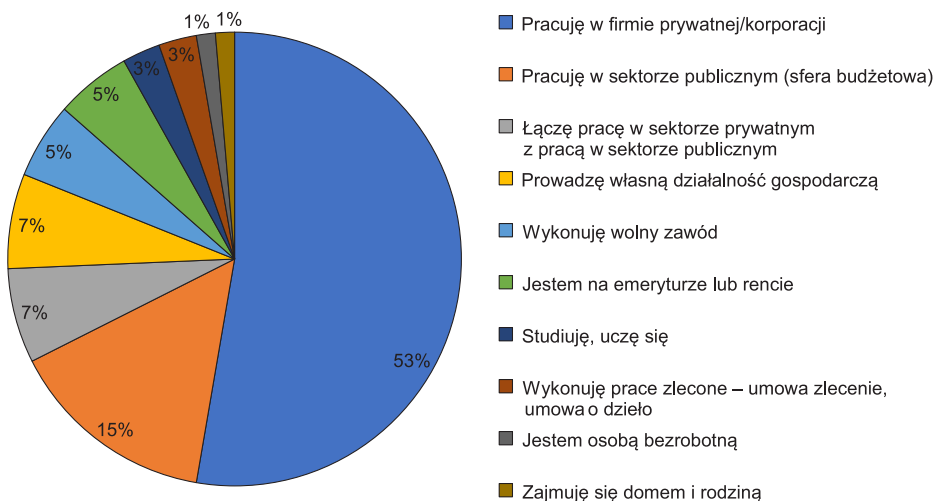
Ryc. 5. Odpowiedzi. Proszę podać miejsce pracy, państwo
Źródło: opracowanie własne.

Szerokie spektrum odpowiedzi uzyskano, pytając ankietowanych o charakter wykonywanej aktywności zawodowej. Spośród kafeterii odpowiedzi najczęściej, bo w 53% przypadków, wskazywano pracę w sektorze prywatnym (etatową), następnie w sektorze publicznym – 15%. Są też osoby (7%) łączące te dwa sektory, a prowadzenie własnej działalności gospodarczej zadeklarowało 7%. Kilka osób wskazało początek i koniec drogi zawodowej, a mianowicie studiowanie i naukę oraz emeryturę, bezrobotna okazała się jedna osoba (ryc. 7). Wskazania korelują z wiekiem respondentów i ich przynależnością do kategorii osób w wieku produkcyjnym. Warto nadmienić, że powiat Vorpommern-Greifswald znajduje się wśród 10 % powiatów o najwyższym bezrobociu w Niemczech (stopa bezrobocia

Ryc. 6. Odpowiedzi. Proszę podać miejsce pracy, miejscowość (n=71)

Źródło: opracowanie własne.

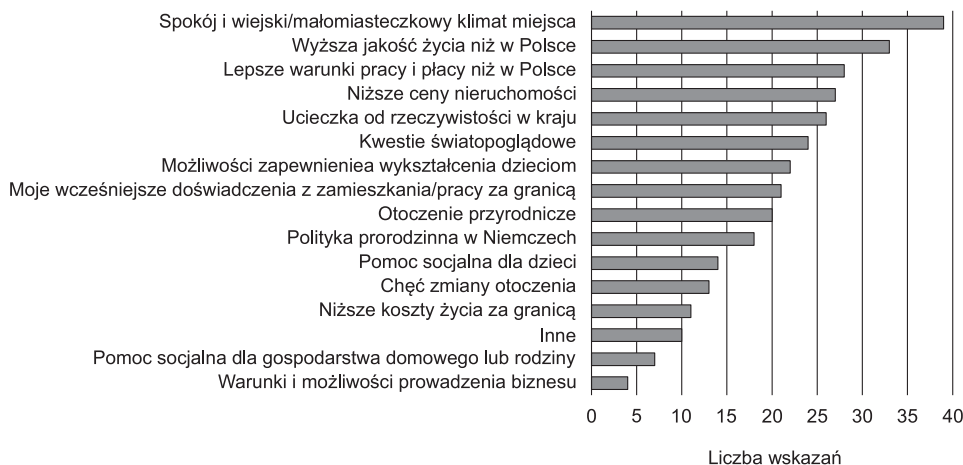

Ryc. 7. Odpowiedzi. Proszę określić charakter wykonywanej aktywności zawodowej

Źródło: opracowanie własne.

wyniosła w styczniu 2024 r. 9,5%, przy stopie bezrobocia w Szczecinie 3,6%, powiecie polickim 3,1%, a powiecie goleniowskim 3,8% – stan na grudzień 2023 r.).

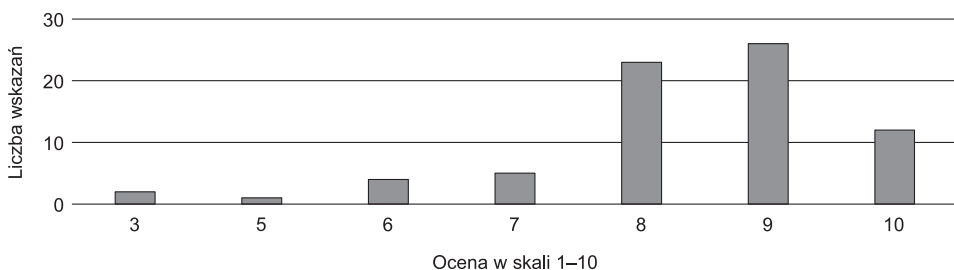
W kolejnym pytaniu proszono badanych o podanie powodów wyboru miejsca zamieszkania w Niemczech, było to pytanie wielokrotnego wyboru (ryc. 8). Odpowiedzi przyniosły pewne zaskoczenie. Otóż najczęściej wybieranym powodem wyboru miejsca zamieszkania w Niemczech był charakter miejsca – wiejski i małomiasteczkowy, następnie jakość życia wyższa niż w Polsce. Wśród wskazań na wysokich pozycjach uplasowała się ucieczka przed rzeczywistością i kwestie światopoglądowe (rodzaj eskapizmu przed życiem w mieście i kraju).

Ryc. 8. Wskazania. Do wyboru miejsca zamieszkania/przebywania w Niemczech skłaniają mnie:

Źródło: opracowanie własne.

Wysoką częstotliwość wskazań uzyskały typowo ekonomiczne czynniki, np. lepsze warunki płacy i pracy oraz ceny nieruchomości. Pojawiła się też troska o wykształcenie dzieci (63% badanych wychowuje dzieci) i na dalszym miejscu system pomocy socjalnej dotyczący dzieci i warunków mieszkaniowych (Kindergeld, Wohngeld, zachęty finansowe) oraz polityka prorodzinna. Natomiast niewiele wskazań odnosiło się do warunków prowadzenia biznesu. Podsumowaniem powyższego pytania jest ocena poziomu zadowolenia z wyboru miejsca zamieszkania. Respondenci mogli je ocenić w szerokiej skali od 1 do 10 pkt. 70% respondentów oceniło ten poziom powyżej 7; dominowały wskazania 9 i 8 (ryc. 9).

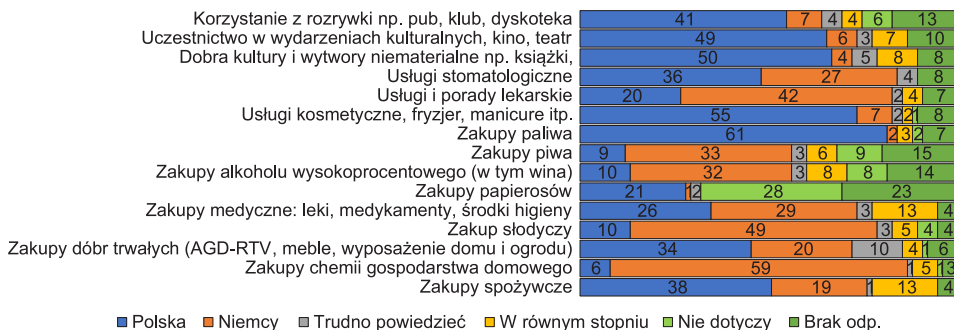
Ryc. 9. Wskazania. Proszę ocenić poziom swojego zadowolenia z dokonanego wyboru miejsca zamieszkania/funkcjonowania (ocena w skali 1–10)

Źródło: opracowanie własne.

Aktywności respondentów w strefie transgranicznej w sferze konsumpcji dóbr i usług oraz wartości niematerialnych badano za pomocą rozbudowanego

modułu. Respondenci proszeni byli o wskazanie miejsca dokonywania zakupu, określenia lokalizacji w Polsce lub Niemczech lub obydwu państwach (ryc. 10). W przypadku korzystania z oferty usługowej i rozrywki oraz kultury dominuje kierunek Polski – pierwsza część wykresu.

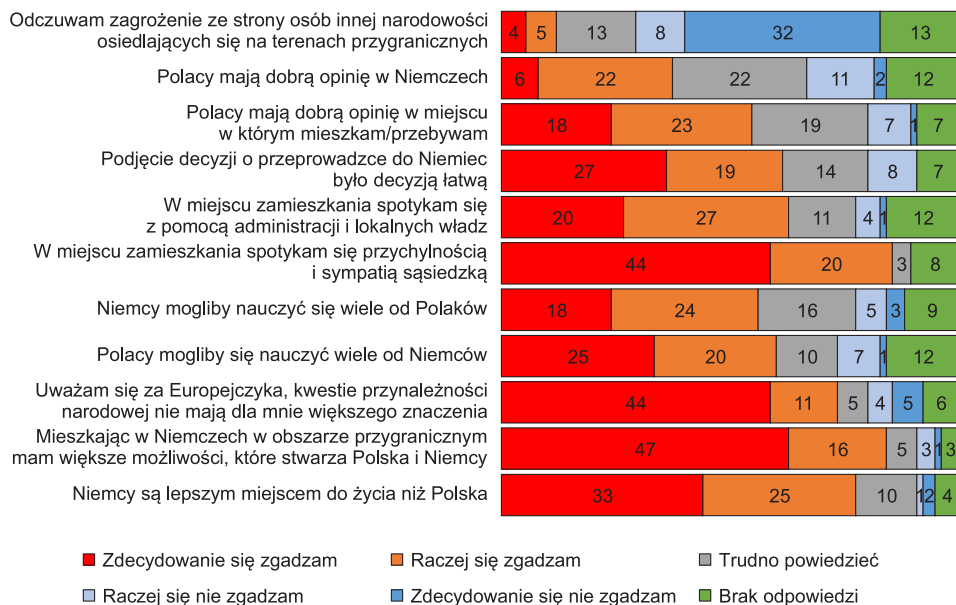
Ryc. 10. Wskazania. Proszę opisać, jakie aktywności wykonuje Pani/Pan częściej w określonej lokalizacji?

Źródło: opracowanie własne.

Bliskość Szczecina oraz jego bogata oferta są tu dużym atutem, dochodzą do tego miasta satelitarne, w mniejszym stopniu targowiska. Usługi i porady lekarskie – z nich częściej korzysta się po stronie niemieckiej (42 wskazania), natomiast z pomocy stomatologicznej nieznacznie częściej niż w Niemczech po stronie polskiej (36 wskazań). Znaczenie może mieć tutaj jakość, czas i rodzaj porad oraz zabiegów. Znane z przygranicznych bazarów usługi kosmetyczne i fryzjerskie, a także zakupy paliwa w Polsce cieszą się popularnością wśród Niemców, podobnie zachowują się mieszkający w Niemczech Polacy (55 i 61 wskazań). Papierosy kupowane są częściej w Polsce ze względu na ich niższe ceny. Inaczej sytuacja wygląda pod względem zakupów chemii domowej i alkoholu (piwo i wino) oraz słodczy – tutaj oferta handlu niemieckiego jest dla Polaków atrakcyjniejsza. Sprzęt RTV i AGD, meble oraz zwykłe produkty spożywcze częściej są nabywane po stronie polskiej. Można się spodziewać, że atutem jest większa oferta handlowa dużego miasta, np. sklepy IKEA i sieci galerii handlowych, dyskontów i supermarketów, otwartych w dogodnych godzinach.

Wyniki sondującego pytania o charakterze omnibusowym, dotyczącego odczuć i opinii respondentów w obszarze relacji sąsiedzkich, poczucia bezpieczeństwa oraz postaw wobec wybranych problemów, zaprezentowano na rycinie 11. Zastosowano skalę ocen Likerta. Respondenci pytani byli o odczuwane zagrożenie ze strony osób innej narodowości w miejscu swojego zamieszkania. Większość wyraziła przekonanie, że nie odczuwa takiego zagrożenia. W kwestii opinii o Polakach w Niemczech odpowiedzi były bardziej zróżnicowane. Choć

22 osoby odpowiedziały: „Raczej zgadzam się” i tyle samo: „Trudno powiedzieć”, to jednak ogólna tendencja wskazywała na postrzeganie pozytywne. Wyżej oceniona została opinia o Polakach we własnym otoczeniu – 18 osób odpowiedziało „Zdecydowanie tak”, a 23 „Raczej się zgadzam”. Zaskakująca jest ocena łatwości/trudności podjęcia decyzji o przeprowadzce do Niemiec. Dla większości badanych nie była to decyzja trudna. Polacy mieszkający w Löcknitz (ankietowani) deklarują, że otrzymują pomoc ze strony administracji i lokalnych władz (co potwierdzają też informacje poza badaniem). Wysokie pozytywne oceny mają relacje sąsiedzkie. Aż 44 osoby (n=75) zdecydowanie zgadzają się z twierdzeniem o przychylności i sympatii okazywanej przez sąsiadów. Pytania, czy Polacy mogą się czegoś nauczyć od Niemców i symetrycznie – Niemcy od Polaków, miały za zadanie wykazać ewentualne kompleksy „Polaka za granicą” – zderzenie lub dyfuzję wzorców kulturowych. Wskazania respondentów są dość zbliżone, świadczyć mogą o otwartości i postawie przejawiającej się w gotowości do czerpania ze wzorców oraz ich przekazywania. Duże znaczenie dla tych procesów mają poglądy kosmopolityczne i proeuropejskie. Zdecydowana większość respondentów uważa się za Europejczyków i przynależność narodowa nie ma dla nich większego znaczenia (44 wskazania). Ta deklaracja również wpisuje się w tezę o dwusystemowym modelu życia i hybrydowości obszarów transgranicznych. Zdaniem 63 respondentów mieszkanie w obszarze przygranicznym po stronie niemieckiej daje im większe możliwości – 47 odpowiedzi „Zdecydowanie się zgadzam”. Sprecyzowane poglądy

Ryc. 11. Wskazania. Czy zgadza się Pani/Pan ze stwierdzeniami:

Źródło: opracowanie własne.

dy respondentów widoczne jest również w poparciu tezy, że Niemcy są lepszym miejscem do życia niż Polska – 33 osoby odpowiedziały „Zdecydowanie się zgadzam”, a 25 „Raczej się zgadzam”.

Kolejny zestaw pytań/ocen dotyczył twierdzeń i sytuacji, które respondenci mogli oceniać z punktu widzenia barier i trudności w procesie osiedlania się w obszarze granicznym – łącznie było ich 11 (ryc. 12). Na pierwsze pytanie „Spotkałam/em się z przejawem ekstremizmu narodowościowego” spośród 75 badanych osób 41 nie czuje się zagrożonych („Zdecydowanie się nie zgadzam”, „Raczej nie”). Odpowiedzi potwierdzających było wyraźnie mniej (łącznie 14), 7 osób nie miało zdania na ten temat, a 13 osób nie udzieliło odpowiedzi. Należy zauważyć, że w całym analizowanym zestawie pytań widoczny jest duży udział osób (ok. 12–15), które uchylały się od odpowiedzi, a także częste wskazania „Trudno powiedzieć”. Pierwsze pytanie w zestawieniu powstało w oparciu o fakty. W przeszłości (lata 2009–2013) odnotowywane były antypolskie incydenty ze strony zdelegalizowanej neonazistowskiej partii NPD (Narodowodemokratyczna Partia Niemiec – Unia Ludowa), ale ich skala była niewielka i ograniczała się np. do rozwieszania plakatów. W wyborach do parlamentów krajów związkowych i Bundestagu NPD nie przekroczyła progów wyborczych (5%), ale w obszarach przygranicznych notowała do 13,5% poparcia. Wskazania dotyczące barier administracyjno-prawnych po stronie polskiej i niemieckiej ukazują różne doświadczenia respondentów. Niełatwe kwestie prawne i administracyjne związane z przesiedleniem ułatwiane są w lokalnych urzędach poprzez delegowane do tego osoby mówiące w języku polskim. Niejednoznaczne odpowiedzi dotyczyły kwestii bezrobocia i rynku pracy. Wydaje się, że pomimo wyższej stopy bezrobocia po stronie niemieckiej nie stanowi ono istotnej bariery do osiedlania się. W opinii

Ryc. 12. Odpowiedzi. Jakie bariery Pani/Pana zdaniem wpływają na proces osiedlania się Polaków na terenie Niemiec w obszarze wpływu aglomeracji Szczecina?

Źródło: opracowanie własne.

respondentów język i trudności w komunikacji językowej okazały się największą barierą wpływającą na proces osiedlania się Polaków na terenie Niemiec w zasięgu oddziaływania Szczecina.

Uzupełnieniem badań było pytanie otwarte. Brzmiało ono następująco: „Jakie korzyści daje Pani/Panu wybór miejsca zamieszkania w obszarze przygranicznym?”. Uzyskano 48 odpowiedzi, składających się z co najmniej kilku zdań. Analiza słownikowa wskazała, że najczęściej powtarzającymi się słowami w zdaniach były: „spokój”, „rodzina”, „bliskość”, „możliwość”, „Szczecin”, „dzieci”, „obu”. Poniżej zacytowano kilka typowych wypowiedzi o charakterze pozytywnym i negatywnym.

Pozytywne: „Stabilność i spokój życia w Niemczech z możliwościami odwiedzin znajomych i rodziny zamieszkałych w Polsce, możliwość korzystania z kin, teatrów, robienia zakupów w obu krajach”; „Pełne korzyści z bycia mieszkańcem Niemiec i bliskość do rodziny w Polsce”; „Finansowe przede wszystkim, oprócz tego odnoszę wrażenie, że Niemcy są dużo stabilniejsze politycznie i nie martwię się, że rząd zniszczy mi życie w ciągu jednej nocy”; „Socjal, i spokojniejsze życie bezstresowe”; „Blisko do rodziny, polskie ceny i usługi, niemieckie zarobki i w przyszłości emerytura, opieka medyczna, dwujęzyczne wychowanie dzieci”; „Dwujęzyczność dzieci, korzystanie zarówno ze stabilności prawnej Niemiec, jak i z taniej, lecz wysokiej jakości usług Polski”; „Możliwość edukacji dzieci w języku niemieckim, dostęp do usług medycznych bez kolejki”.

Krytyczne: „Niemcy gdy jadą do Polski, to Polacy zawsze starają się porozumieć z nimi i to Niemcy w Polsce mówią po niemiecku i Polacy starają się dogadać z nimi, nigdy nie używają polskiego, chociaż często jest tak, że znają polski. A z własnego doświadczenia widzę, że ludzie w urzędzie są bardzo zacofani i nieuprzejmi, nie mają chęci pomóc”; „Władze lokalne to w zasadzie ignoranci, życie na terenach przygranicznych oglądają z tabelek, statystyk. Za dużo jest pustego gadania w tym temacie, za mało konkretnych działań. Komunikacja pomiędzy instytucjami kultury w obu krajach a ew. odbiorcą wydarzeń społecznych i kulturowych jest »ściemą« sprowadza się do buchalterii, papierologii; tak aby kasa otrzymana z Unii się zgadzała. To budzi moje oburzenie”.

Analiza odpowiedzi na pytanie otwarte wykazała, że najczęściej wymieniane korzyści to spokój i bezpieczeństwo. Respondenci doceniali stabilność życia w Niemczech, możliwość korzystania z infrastruktury obu krajów oraz bliskość rodziny i znajomych w Polsce. Respondenci wskazywali na dostęp do edukacji (w tym dwujęzycznej), opieki medycznej, rozrywki i zakupów w obu krajach. Jako atut życia na pograniczu często wymieniane były wyższe zarobki w Niemczech i niższe ceny w Polsce. Komentując pozytywne opinie, zamieszkanie w strefie przygranicznej przynosi korzyści z migracji zagranicznej i jednocześnie nie ogranicza częstych kontaktów z krajem. Pojawiły się również głosy krytyczne, ale było ich relatywnie mniej. Respondenci zwracali uwagę na brak chęci ze

strony Niemców do nauki języka polskiego i integracji z polską społecznością. Krytykowano działanie władz lokalnych i instytucji, głównie napotykaną barierę biurokratyczną, brak uprzejmości i nieefektywność pracy urzędników.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Obszar funkcjonalny Szczecina po wejściu Polski do UE i strefy Schengen rozszerza się na tereny po stronie niemieckiej, można zaryzykować tezę, że wraca stopniowo do stanu naturalnego. Odpowiadając na postawione na wstępie pytania badawcze, można stwierdzić, że bliskość MOF Szczecina nie wpływa jeszcze znacząco na zatrzymanie depopulacji terenów po stronie niemieckiej, a raczej ją łagodzi. Efekt późnej depopulacji po stronie byłego NRD, jaskrawie widoczny (dane statystyczne i publikacje naukowe) na jej wschodnich rubieżach, skutkuje dużym udziałem ludności w wieku poprodukcyjnym, niższą dzietnością. W obecnej sytuacji potencjał ludnościowy Szczecina jest większy, ale prognozowane w przyszłości zmiany demograficzne mówią o jego zmniejszaniu się. Planowana na marzec 2024 r. prezentacja wyników opóźnionego spisu powszechnego Niemiec (Zensus 2022) pozwoli na dokładną analizę udziału osób pochodzenia polskiego w profilu ludnościowym gmin po stronie niemieckiej.

W drugiej części artykułu, dla której pierwsza stanowiła demograficzną scenę, zaprezentowano i omówiono wyniki ankiety przeprowadzonej wśród ludności polskiej – społeczności pochodzącej z miejscowości Löcknitz. Wypowiedzi świadczą o podejściu Slow Life i strategii adaptacyjnej wykazywanej przez ankietowanych, motywującej do zamieszkania poza krajem. Tereny przygraniczne po stronie Niemiec pomimo wielkoobszarowego rolnictwa i krajobrazu antropogenicznego z widocznymi elementami infrastruktury odnawialnych źródeł energii (siłownie wiatrowe, panele słoneczne) cechuje klimat małomiasteczkowo-wiejski w otoczeniu lasów i jezior. W obserwowanym procesie osadniczym dochodzi do zjawiska „filtrowania przestrzennego”. Polacy to w większości ludzie relatywnie dynamiczni, młodzi i wykształceni, żyjący w rodzinach z dziećmi. Odznaczają się otwartością, postawą proeuropejską i chęcią uczestnictwa w lokalnym życiu społecznym. Wykazują zdolność do pokonywania barier, można nazwać ich „pionierami”. Warto być świadomym tego, że obok stałego osadnictwa na terenach przygranicznych obserwowane jest przebywanie czasowe, które polega na aktywnościach zakupowych, turystycznych, edukacyjnych. Przyrównując opisaną w artykule sytuację do modeli transgranicznych obszarów metropolitalnych (Sohn i in., 2013), można ostrożnie mówić o układzie integracji przez specjalizację, w którym mobilność rezydencjalna kierowana jest w stronę jednej części granicy, a przemieszczenia związane z pracą w drugą – dotyczy to w większym stopniu Polaków. Niemcy z kolei wykazują model spolaryzowany, jednostronny. Najprawdopodobniej Szczecin z odzyskanym obszarem funkcjonalnym z upły-

wem czasu będzie zmierzał w stronę modelu integracji przez osmozę, choć lepiej byłoby użyć słowa „symbioza”. Rośnie spójność terytorialna tego obszaru. Proces ten rozpoczął się i jego skala jest jeszcze niewielka. Istnieją uwarunkowania, które mogą przyspieszyć ten proces, np. rozwój gospodarczy (perspektywy decouplingu), napływ migracyjny Polaków i Niemców oraz innych nacji, rozwój infrastruktury (trwa modernizacja połączenia kolejowego Szczecina z Berlinem), wdrażanie projektu TRMSZ poprzez decyzje i inwestycje (np. budowa mieszkań i dróg, skomunikowanie obszaru). Ścisła współpraca ze stroną niemiecką została wpisana do strategii rozwoju Szczecina. Podejmowane były również działania ułatwiające procedury administracyjne. Powstał np. Punkt Kontaktowo-Doradczy dla polskich i niemieckich obywateli w Biurze Obsługi Interesantów Urzędu Miasta czy też ułatwiająca osiedlanie się poradnikowa broszura transgraniczna. Dla władz gmin i powiatów wschodnich Niemiec ludność pochodzenia polskiego stanowi szansę na pobudzenie gospodarcze, zatrzymanie depopulacji i marginalizacji. Jedna z opinii osób badanych w niniejszym artykule mówiła o tym, że współpraca transgraniczna jest stymulowana środkami z funduszy europejskich i zastanawia się, co się stanie, gdy finansowanie wygaśnie. Istniejące ryzyka dla stabilności tego systemu transgranicznego to ujawnione podczas pandemii nagłe zamknięcia granic (respondenci z niepokojem wyrażali się o tym zdarzeniu), kontrole graniczne związane z nielegalną migracją oraz inflacja, niestabilność gospodarcza, wahania na rynku nieruchomości, w transferach socjalnych, problem uchodźców i migrantów ekonomicznych. Po stronie wschodniej Szczecina również istnieją tereny atrakcyjne dla mieszkańców do osiedlania się, które mogą stanowić przeciwwagę. Tereny przygraniczne stają się obiektem konkurencji ze strony mieszkańców Berlina, szukających spokoju w tzw. drugich domach.

Obszar i procesy przedstawione w artykule wymagają dalszego monitorowania i analiz, z wykorzystaniem odpowiednich danych ilościowych i jakościowych. Dane i analizy pozwoliłyby na uwzględnianie rozszerzonego obszaru oddziaływania Szczecina w modelach funkcjonalno-przestrzennych oraz wspomóc w prowadzeniu integrującej polityki metropolitalnej. Niezależnie od tempa asymilacji obszaru transgranicznego po stronie niemieckiej istnienie dwusystemowych procesów osiedleńczych może korzystnie oddziaływać na wizerunek całego obszaru metropolitalnego. Taki przekaz niesie ze sobą szereg wymiernych korzyści, jednocześnie udowadnia na zewnątrz pozytywne skutki znoszenia granic i ich wpływ na budowanie transgranicznych układów przestrzennych.

LITERATURA

- Balogh P. (2013). Sleeping Abroad but Working at Home: Cross-Border Residential Mobility Between Transnationalism and (re)bordering. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 95(2): 189–204.

- Balogh P. (2014). *Perpetual borders: German-Polish cross-border contacts in the Szczecin area*. PhD dissertation, Department of Human Geography. Stockholm: Stockholm University.
- Barthel M., Barthel E. (2018). Exploring Suburbia. The impact of suburbanisation in cross-border metropolitan regions. The case study of Szczecin and its German hinterland. *Urban Development Issues*, 60: 5–13.
- Carpentier-Postel S. (2012). Cross-Border Local Mobility between Luxembourg and the Walloon Region: An Overview. *European Journal of Transport and Infrastructure Research*, 12: 198–210. <https://doi.org/10.18757/ejtir.2012.12.2.2961>
- Czachur W., Wóycicki K. (2009). *Jak rozmawiać z Niemcami? O trudnościach dialogu polsko-niemieckiego i jego europejskim wyzwaniu*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Danielewicz J. (2020). Governance in cross-border metropolitan regions. *The Case of Greater Copenhagen*, 64(2): 135–145. <https://doi.org/10.15611/PN.2020.2.11>
- Gale S., Atkinson M. (1979). On the set theoretical foundation of the regionalization problem. W: S. Gale, G. Olsson (red.), *Philosophy in geography*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, s. 93–94.
- Gnat S., Bas M. (2013). Statistical Analysis of Chosen Aspects of the Suburbanization Process in Szczecin in 2006–2011. *Real Estate Management and Valuation*, 21(3): 71–80. <https://doi.org/10.2478/remav-2013-0028>
- Herzog L.A. (1990). *Where North Meets South: Cities, Space, and Politics on the United States-Mexico Border*. First Ed. Austin: University of Texas Press.
- Herzog L., Sohn C. (2014). The Cross-Border Metropolis in a Global Age: A Conceptual Model and Empirical Evidence from the US–Mexico and European Border Regions. *Global Society*, 28(4): 441–461. <https://doi.org/10.1080/13600826.2014.948539>
- Jakubowski A., Skibińska K., Studzieniecki T., Skibiński J. (2022). Identifying cross-border functional areas: Conceptual background and empirical findings from Polish borderlands. *European Planning Studies*, 30: 2433–2455. <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1958760>
- Karczewicz M. (2018). Retailing as a development indicator of a cross-border city region – case study of Szczecin in Poland. *Journal of Economics and Management*, 34: 81–102.
- Lundén T., Mellbourn A., von Wedel J., Balogh P. (2009). *Szczecin: A cross-border center of conflict and cooperation*. Logos Verlag, s. 109–121.
- Łada-Konefał A., Frelak J. (red.) (2012). *Znikająca granica. Nowa polska migracja do Niemiec – perspektywa lokalna*. Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych.
- Maack K., Grundmann M., Kreft J., Lewandowska A., Voß E. (2005). *Wachstumspol Stettin und Auswirkungen auf die Entwicklung der deutsch-polnischen Grenzregion*. Düsseldorf: Hans Böckler Stiftung.
- Newman D. (2011). Contemporary Research Agendas in Border Studies: An Overview. W: D. Wastl-Water (red.), *Ashgate Research Companion to Border Studies*. London: Routledge, s. 33–47. <https://doi.org/10.4324/9781315612782-12>
- Perkmann M., Sum N.L. (2002). Globalization, Regionalization and Cross-Border Regions: Scales, Discourses and Governance. W: M. Perkmann, N.L. Sum (red.), *Globalization, Regionalization and Cross-Border Regions*. London: Palgrave Macmillan Ltd, s. 3–21. https://doi.org/10.1057/9780230596092_1

- Projekt TRMS*. Regionalne Biuro Gospodarki Przestrzennej Województwa Zachodniopomorskiego w Szczecinie (<http://rbgp.pl/projekt-trms-wiecej-informacji/>; dostęp: 2.01 2024).
- Rudewicz J. (2017). Motywy osiedlania się Polaków w niemieckiej części obszaru funkcjonalnego miasta Szczecin. Studium przypadku miejscowości Löcknitz. *Przedsiębiorczość–Edukacja*, 13: 86–105. <https://doi.org/10.24917/20833296.13.7>
- Rudewicz J. (2023). The Concept of a Dual-System Model of Life and Conducting Business in Cross-Border Relations. *European Research Studies*, 26(2): 482–497.
- Sohn C., Decoville A., Durand F., Walther O. (2013). Comparing Cross-border Metropolitan Integration in Europe: Towards a Functional Typology. *Journal of Borderlands Studies*, 28: 221–237. <https://doi.org/10.1080/08865655.2013.854654>
- Stawarz N., Sander N., Sulak H., Rosenbaum-Feldbrügge M. (2020). The turnaround in internal migration between East and West Germany over the period 1991 to 2018. *Demographic Research*, 43: 993–1008.
- Székely A. (2007). Cross-border agglomerations. *A Dunaújvárosi Főiskola Közleményei*, 29(3): 239–246.
- Tölle A. (2014). Transnational Metropolitan Development Strategies and Governance in a Post-Socialist Setting: The Case of Szczecin. *Quaestiones Geographicae*, 33(4): 43–56. <https://doi.org/10.2478/quageo-2014-0048>
- Wright P. (2009). *Żelazna kurtyna*. Warszawa: Świat Książki.